

MATICA SRPSKA JOURNAL
OF STAGE ARTS
AND MUSIC

50

Editorial board

- Zoran T. JOVANOVIĆ, PhD, Editor-in-Chief
(Museum of Theatrical Arts of Serbia, Belgrade)
Mirjana VESELINOVIĆ HOFMAN, PhD
(University of Arts in Belgrade, Faculty of Music Arts)
Katalin KAIČ, PhD
(University of Novi Sad, Faculty of Philosophy)
Ivana PERKOVIĆ, PhD
(University of Arts in Belgrade, Faculty of Music Arts)
Ira PRODANOV, PhD
(University of Novi Sad, Academy of Arts)
Dušan RNJAK, PhD
(University of Novi Sad, Academy of Arts)
Katarina TOMAŠEVIĆ, PhD, Deputy Editor-in-Chief
(Institute of Musicology of the Serbian Academy of Sciences and Arts, Belgrade)
Marija BERGAMO, PhD (Croatia)
(University of Ljubljana, Slovenia, Faculty of Philosophy)
Jadwiga SOBCZAK, PhD (Poland)
(University of Lodz, Department of Slavic Languages)

NOVI SAD
2014

ЗБОРНИК МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА СЦЕНСКЕ УМЕТНОСТИ И МУЗИКУ

50

Уредништво

- др Зоран Т. ЈОВАНОВИЋ, главни и одговорни уредник
(Музеј позоришне уметности Србије, Београд)
др Мирјана ВЕСЕЛИНОВИЋ ХОФМАН
(Универзитет уметности у Београду, Факултет музичке уметности)
др Каталин КАИЧ
(Универзитет у Новом Саду, Филозофски факултет)
др Ивана ПЕРКОВИЋ
(Универзитет уметности у Београду, Факултет музичке уметности)
др Ира ПРОДАНОВ
(Универзитет у Новом Саду, Академија уметности)
др Душан РЊАК
(Универзитет у Новом Саду, Академија уметности)
др Каталина ТОМАШЕВИЋ, заменик главног и одговорног уредника
(Музиколошки институт Српске академије наука и уметности, Београд)
др Марија БЕРГАМО (Хрватска)
(Универзитет у Љубљани, Филозофски факултет)
др Јадвига СОПЧАК (Пољска)
(Универзитет у Лођу, Катедра за славистику)

НОВИ САД
2014

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА СЦЕНСКЕ УМЕТНОСТИ И МУЗИКУ

MATICA SRPSKA
DEPARTMENT OF STAGE ARTS AND MUSIC

ВЕСНА ПЕНО

Музиколошки институт Српске академије наука и уметности, Београд
Оригинални научни рад / Original scientific paper

ТРАГОМ НЕЗАБЕЛЕЖЕНИХ ЦРКВЕНИХ МЕЛОДИЈА
ИЗ ВРЕМЕНА ТУРКОКРАТИЈЕ*

САЖЕТАК: Преглед садржаја и структуре богослужбених ненотираних зборника из времена туркократије, за које се с правом може претпоставити да су у недостатку нотираних појачких књига коришћени у певничкој пракси, један је од начина да се, макар и делимично, реконструише српска црквенопојачка традиција. У раду су обрађени псалтири с последовањем, тропарници, богородичници, акатисници и каноникони, из свих доступних библиотечких фондова.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: црквено појање, богослужбене књиге, рукопис, псалтир, тропарник, богородичник, акатисник, каноникон.

Развој поствизантијске црквенопојачке уметности су, у складу са општим историјским околностима, обележили и успони и падови. О њима најпоузданије сведочи рукописно наслеђе. У првом веку отоманске ере преписивачка активност је била очекивано спорадична.¹ Стагнација у писарској продукцији није, штавише, мимоишла ни монашке заједнице које су по музичкој традицији биле надалеко познате.² Упечатљив помак у

* Студија је реализована у оквиру пројекта *Идентификација српске музике од локалних до глобалних оквира: традиције, времена, изазови* (бр. 177004), који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије.

¹ У писарским радионицама у оквиру граница негдашњег Царства и изван њих и даље су, поред богослужбене литературе, преписивани неумски зборници, али у много мањем обиму и без стваралачког уплива, у смислу додатака нових композиција и музичких жанрова или инвентивних калиграфских решења. Писари су углавном анонимни и тек је неколицина у својим аутографима оставило потпис (упор. ХАТЗНГІАКОУМН 1980: 26).

² Бројне светогорске и друге манастирске библиотеке из датог периода немају ниједан сачувани нотирани кодекс. Илустративан је податак да је међу музичким рукописима у манастиру Ватопеду највише оних који су настали тек у XVIII и XIX веку. Из XI, односно XII столећа, два су рукописа (*Стихирад* бр. 1488 и *Ирмологија* бр. 1523); у XIII је написано осам, у XIV девет, а у XV веку такође осам кодекса. Из XVI века је осам рукописа, док је из наредног двадесет пет. Музички

композиторском стваралаштву и исписивању неумских зборника уследио је током осме деценије XVI века, а затим још више у другој половини XVII и нарочито пред крај XVIII столећа. Вештина бележења мелодија постала је временом изразито софистицирана, својеврсни идеал ка коме су тежили људи од музичког пера.³ Неумски зборници су представљали својеврсне уметничке и културне споменике, у правом смислу речи *антилоогије* најлепших напева и најлепших примерака неумске калиграфије, са раскошним заставицама, украшеним иницијалима, разноврсним приказима лествица и распореда гласова у осмогласном кругу, тзв. *ѿрохосу*, и другим маштовитим цртежима и илустрацијама (видети прилог бр. 1 и 2).

Премда у сличним условима у којима су се обрели и православни Јелини, писарска активност у српским земљама задуго је била на минимуму. Последице опустошења, која су неминовно пратила турска освајања, најочигледније су биле у домену богослужбене литературе. Цркве су остајале празне, без неопходних књига које су „агарјанска чеда пограбила и раздерала“ (Стојановић 1982: 117, бр. 381; Богдановић 1991: 250–251). Из потребе да се надоместе основне књиге, без којих богослужења нису могла да се врше, поново је, у стилу и духу средњовековне традиције, било потребно оживети преписивачки рад. Овај вид умножавања књиге као да је више одговарао несигурним и променљивим условима у којима су Српска црква и њен народ имали да живе (Богдановић: 257).

Подаци о активним црквеним и манастирским средиштима оскудни су за период непосредно након губитка државне самосталности, али промена је упадљива већ у првим деценијама наредног века (Суботин-Голубовић 1999: 102–190). Број писарских радионица у крајевима које су у XVI и XVII столећу насељавали Срби није занемарљив. Напротив, једва да је било значајнијег манастира без скрипторија,⁴ а међу монасима било је и таквих који су због своје активности на плану писарске делатности, обнављања књижевних традиција, критичког избора, редиговања и кодификације текстова оправдано проглашени представницима особитог правца или школе у развоју српске црквене књижевности касног средњег века.⁵

процват је, како је уосталом био случај у свим областима православне појачке уметности, уследио са XVIII веком, тако да из овог периода Ватопед поседује 160 неумских зборника, а у XIX столећу је исписано 100 рукописа (упор. Стаѿн 1993: 3–216, 393–476, 545–611 и 1996: 598–604).

³ Најпознатији писар калиграф крајем XVII века био је Козма Македонац, ученик поменутог Германа, епископа Нове Патре који је у распону од две деценије, од 1672. до 1692. године, исписао двадесет осам музичких зборника међу којима су поједини најрепрезентативнији примерци из периода туркократије (упор. Хатѿнѿакоумн 1980: фототиѿије бр. 47 и 48).

⁴ Татјана Суботин Голубовић је указала на чак 124 активне писарске радионице.

⁵ Међу најпознатијима су свакако монаси манастира Раче на Дрини из друге половине XVII столећа (Павић 1983; Јерковић 1996).

Писарске услуге, за хонорар и по позиву, обављали су и путујући писари, лаици и свештеници, који су неретко остављали драгоцену и чак врло опширна сведочанства о себи и времену у коме су живели.⁶ Но, у плејади именованих познатих писара се, након јеромонаха Генадија, састављача српске службе и прошлог житија Св. Петра Атонског, за кога се зна да је седамдесетих година XV века био доместик,⁷ у наредна два столећа ниједан не доводи у непосредну везу са црквеним појањем.

Такође, осим *Стихира* Е-10 из манастира Лавре, који је током седме деценије писан црквенословенским језиком са елементима рускословенског и касновизантијског неумског нотацијом (МАТЕЛЉ, BOGDANOVIĆ 1989; ПЕТРОВИЋ 1995), ниједан нотирани појачки зборник није регистрован међу разноврсним богослужбеним и другим рукописним књигама које су датоване у XVI и XVII столеће, а које су данас у поседу српских библиотечких ризница на матичној територији, укључујући фондове манастира Хиландара⁸ и Музеја Српске цркве у Сентандреји.

О периоду након губитка самосталности српске државе, па све до XVIII столећа од када датују расположиви нотирани рукописи, макар и непотпун, али свакако важан увид у појачки репертоар пружају сачувани ненотирани зборници са текстовима различитих богослужбених химни. Избор песама, структура књига и други елементи указују да ови рукописи одговарају певничкој намени. Углавном анонимни и тек ретки именовани познати писари-појци исписивали су химнографске саставе како би на једном месту имали све што им је у певничкој пракси било потребно.

Своје аутографе углавном у колофонима нису одређивали неким посебним називом. Овај задатак испунили су тек савремени проучаваоци, који су при обради различитих рукописних фондова били принуђени да се сами одлуче за довољно јасан, иако не увек у потпуности прецизан, назив.⁹

⁶ О писарима XVI и XVII века вид.: Богдановић: 259–260; Мано-Зиси 2005.

⁷ О Генадију вид.: Радоличић: 325–327 и Ђ. Трифуновић, *Генадије Свејтогорац, Служба свейом Пејтуру Ашонском*, Крушевац: Багдала, 1995.

⁸ Међу грчким неумским рукописима у хиландарској ризници, Андрија Јаковљевић је *Антилоију* бр. 53 датовао у XVI век, а четири друга рукописа: две *антилоије* (бр. 36 и 144), и *Стихира* бр. 47 и *Ирмолоију* бр. 81 у XVII или XVIII столеће (Јаковљевић 1978). Треба рећи да само *Стихира* бр. 47 има запис са датумом када је књига исписана: 17. април 1654. Јаковљевићева пак датовања треба узети с резервом, будући да су проучавања ћирилских неумских зборника, које сам имала прилике да анализирам на основу микрофилмова у Археографском одељењу Народне библиотеке Србије, као и у Институту за патристичке студије при манастиру Влагадону у Солуну, показала да је у великом броју рукописа паушално оценио тип нотације, самим тим и век у којем је појачка књига писана.

⁹ Д. Богдановић је у опису метода примењеног у састављању *Инвенјара ћирилских рукописа* навео да је било потребно пронаћи одговарајуће наслове за рукописе сходно њиховом садржају, а с обзиром на то да се сва грађа имала средити по азбучном реду наслова, предметно. У вези са зборницима који су предмет овог рада ни Богдановић, а ни аутори осталих каталога не дају никакво посебно објашњење које би осветлило њихов избор назива. Напомињем да се и у каталозима

Наиме, у тежњи да се на општем нивоу уједначи номенклатура, кодиколози су према опсежнијем делу садржаја одређивали називе рукописних књига које се у ширем значењу могу сматрати појачким.¹⁰

Најобимнија и по избору химни најразноврснија књига која у свом другом делу доноси типичан појачки репертоар, сродан оном који налазимо у неумским *антилоџијама*, јесте *исалиџир с њоследовањем*. Најстарији примерци ове врсте рукописа потичу из XIV века, а по броју умножених преписа они предњаче и у наредним столећима у односу на све остале богослужбене, уједно, појачке књиге.¹¹ Уз обавезни део са катизмама, пратећим молитвама и библијским одама, *исалиџир с њоследовањем*, са ретким изузецима, укључује тропаре за различите прилике, каноне за Господње и Богородичине празнике, али и читаве акатисте и разне врсте молебних канона, као и делове *окџоиха*. У избору тропара састављачи *исалиџира с њоследовањем* углавном су следили јединствен принцип. У већини случајева исписивани су тропари и кондаци за целу годину по месецослову (међу којима су врло често заступљени помени српских светитеља), укључујући циклус поста, Пасхе и Педесетнице, као и тропари који се поју на суботњем вечерњу и недељном јутрењу, дакле, из *осмојласника*. Из исте књиге – *окџоиха*, преузимани су и богородични тропари, а преписиване су и песме тзв. *седмичној* и/или *васкрсној окџоиха* у свим или појединачним гласовима, затим издвојено васкрсни светилни, без јеванђелских стихирара или у комбинацији са њима, а у ретким случајевима и разне стихире (молебне Христу, Богородици, стиховске и др. попут оних у хиландарском рукопису бр. 93 или вечерње стихире појединих гласова: шестог у хиландарском кодексу бр. 95 или првог у рукопису исте библиотеке бр. 157).¹² У

иностраних библиотека у вези са рукописима сличног садржаја користе слични називи за богослужбене – појачке зборнике.

¹⁰ При обради различитих библиотечких фондова, а на основу постојећих каталога, било је нужно проверити да ли се иза понуђене одреднице о врсти рукописа заиста налази одговарајући химнографски жанр. Ово је нарочито било потребно у вези са кодексима мешовитог садржаја. У првом реду они су означени као литургијски зборници, премда врло често, поред делова служабника, молитава и других непојачких текстова, садрже и химнографске саставе намењене појању, са одредницама гласа осмогласја коме припадају. Непрецизни наслови су уочени у попису Патријаршијске библиотеке, па је зато било неопходно установити садржај рукописних књига и преименовати називе по којима су заведене. Битније измене у вези са датим рукописима нису унете ни у најновији попис (вид.: Ранковић, Вукашиновић и Станковић 2012).

¹¹ У хиландарској библиотеци, коју наводим само као узорак, налази се 8 *исалиџира са њоследовањем* из XV века, 17 из XVI и 8 из XVII века, са врло различитим додацима који ове рукописе чине својеврсним антологијама богослужбених текстова намењених појању. Иначе, у *Инвенџару ћирилских рукописа*, који је сачинио Д. Богдановић, списак *исалиџира са њоследовањем* је позамашан. С обзиром на то да је структура овог типа кодекса стандардна, није било потребе за детаљнијим прегледом сваког појединачног примерка (вид.: Богдановић 1982: 91–98).

¹² *Псалиџир са њоследовањем* – хиландарски рукопис бр. 121 има у свом другом делу песме првог гласа из *окџоиха*, а у наставку само стихире великог вечерња за гласове од другог до осмог, заједно са светилнима и јеванђелским стихирама Лава Премудрог.

појачки репертоар *исалтира са последовањем* из XVI и XVII века убрајају се и разноврсни припеви и засебно исписани полијелејни и други изабрани псалми. Молебни канони, обично Христу и Богородици, али и другим светим, као и акатисти, највероватније су мелодично читани, са тек појединим деловима који су у целини појани, попут кондака или припева *Алилуја*.

Као засебне књиге, издвојене из *исалтира са последовањем*, крајем XIV века су се појавили први примерци *тројарника* и *бојородичника*, *акатистника* и *каноникона*. Умножавање прве две врсте зборника је у периоду поновног процвата писарске делатности било заступљеније него раније. Ако се као узорак узме хиландарска рукописна ризница, онда се може констатовати да су у XV веку исписана два *тројарника* бр. 636 и 637 и ниједан *бојородичник*; у наредном столећу евидентиран је само један *тројарник* више (бр. 344, 375 и 544) и поново ниједан *бојородичник*, док се у XVII веку исписује пет *бојородичника* (бр. 162, 163, 164, 276 и 277) и три *тројарника* (бр. 359, 611 и 632).

Остали српски фондови пружају донекле другачију слику о распрострањености поменутих рукописа, а самим тим и о њиховој употреби. Из фондова манастирских библиотека на северу, Крушедола, Кувеждина, Беочина и других,¹³ сабрано је чак седамнаест *бојородичника* из XVI и шест из XVII века.¹⁴ *Тројарници* су, судећи по географским координатама, на којима су сачувани, писани у скрипторијама које су снабдевале манастире Високе Дечане, Крку и Пиву, Пљевља и Никољац, Беочин и друга монашка братства у крајевима преко Саве и Дунава. Из XV века су три *тројарника*, од тога два из Дечана, седам из XVI и четири из XVII столећа.¹⁵

У групу појачких ненотираних књига у ширем смислу убрајају се и зборници који садрже различите акатисте и каноне, тзв. *акатистници*¹⁶ и *каноникони*¹⁷. Иако се уз поменуте химнографске врсте појављују

¹³ Већи део рукописне грађе из ових манастира данас је у склопу збирке Музеја Српске цркве у Београду.

¹⁴ У XVI век су датовани следећи рукописи: из Музеја Српске православне цркве (у наставку МСПЦ), бр. 39, 71, 146, 180 и 193; из збирке Радослава Грујића при Музеју Српске православне цркве (у наставку МСПЦ Грујић) бр. 255, 3–11–14 (са додацима из XVIII века), из САНУ бр. 66 (с краја XVI или почетка XVII века), из Патријаршијске библиотеке (у наставку ПБ) бр. 5 (са деловима писаним крајем XVI, последње трећине XVII и почетка XVIII века). Током XVII столећа исписани су: МСПЦ бр. 52 (А.Д. 1650); бр. 5 из Универзитетске библиотеке у Београду (А.Д. 1654. године); МПУ бр. 1258; МСПЦ Грујић бр. 223 (из треће четвртине XVII века) и ПБ бр. 15 с краја XVII века.

¹⁵ Реч је о рукописима: Дечани бр. 117, ПБ бр. 349 (одломак) из XV века и Дечани бр. 137, који је писан крајем XV и почетком XVI века. Из XVI столећа су: Крка бр. 43, МСПЦ бр. 324, МСПЦ бр. 210, ПБ бр. 75, Пљевља 47, МСПЦ Грујић бр. 2, Никољац бр. 69, док су из XVII века: Пљевља бр. 68 (А.Д. 1642), ПМХ бр. 22, Пљевља бр. 69, ПБ бр. 12.

¹⁶ Вид.: Араџански-Рајков, Јерковић 1999: 11–96.

¹⁷ Назив *каноник* се у референтној литератури усталио у вези са богослужбеним књигама међу чијим се корицама налазе комплетни канони, у првом реду за Господње и Богородичине празнике, као и други – молитвени канони.

одреднице гласова што свакако упућује на то да су појани макар поједини делови, ако не и читави акатисти и песме канона, у овим рукописима нема непосреднијих елемената на основу којих би се могло установити да је примарни циљ њиховог састављања био да служе појцима. Пре би се могло рећи да ови кодекси представљају својеврсне збирке одређеног типа богослужбене песме које је требало имати сабране на једном месту.

Од краја XVI и током XVII века, а затим још више у наредном столећу, писари-појци исписују зборнике који евидентније него што је то случај са псалтиром с последовањем, тропарником и богородичником имају певничку сврху. Реч је о рукописима који су у новијим кодиколошким издањима означени под називима *ирмолоџија* и *сѣихолоџија*, иако сами састављачи, као што сам већ указала, углавном не дефинишу посебним насловом своја *писанија*.¹⁸

У периоду од готово више од три века, од краја XV, закључно са XVIII, у коме је српско рукописно наслеђе прошло кроз различите развојне етапе, појачка ненотирана књига, као његов издвојени сегмент, доследно одражава промене које су се тицале не толико самог богослужбеног устројства (оно је већ задуго било утврђено и непроменљиво), колико услова и околности у којима се оно вршило. На основу малобројних сачуваних кодекса из првих столећа турске власти, анализираних овом приликом, може се закључити да није било систематичности, нити установљених образаца по којима су писари исписивали химнографске текстове намењене појању. Извесна правила препознатљива су тек касније, током XVII века, када се уосталом, и вероватно у складу са већим захтевима које ново време доноси, умножава број преписа ненотираних песмарица.

Премда из доступних рукописа немамо непосредне податке о томе како се појање у пракси одвијало, ко су били псалти и да ли је било даскала, било Грка или Срба, какви су се напеви упражњавали и да ли је уопште било различитих појачких варијаната, сасвим је сигурно да су богослужења у Српској цркви наставила да се обављају и у скрбним временима и на њима се, без сумње, појало. У којем обиму и којим мелодијама остаје, међутим, и даље неизвесно.

¹⁸ Тек у ретким случајевима, и то преваходно у записима, писари своје рукописне књиге називају *ирмолоџијом* (МСПЦ бр. 236, f. 3r) или *сѣихолоџијом* (МСПЦ Грујић бр. 27, f. 2v). Овим рукописима посвећена је засебна студија (вид.: Пено 2011).

ЦИТИРАНА ЛИТЕРАТУРА

- АРАЉАНСКИ-РАЈКОВ, Маја и Вера Јерковић. *Тирилске рукописне књије Библиоџеке Маџице срџске – Акаџиџиџи, Сџихолоџије, Боџородичниџи*. Књ. 7. Нови Сад: Матиџа српска, 1999.
- БОГДАНОВИЉ, Димитрије. *Инвенџар ћирилских рукописа у Јуџославији (XI–XVII века)*. Београд: САНУ, 1982.
- БОГДАНОВИЉ, Димитрије. *Исџиџорија сџиаре срџске књижевносџи*. Београд: Српска књижевна задруга, 1991.
- ЈАКОВЉЕВИЉ, Андрија. „Инвенџар музичких рукописа манастира Хиландара.“ *Хиландарски зборник* бр. 4 (1978): 193–234.
- ЈЕРКОВИЉ, Вера. *Тирилске рукописне књије Библиоџеке Маџице срџске, Сџихолоџија Киџрија Рачанина*. Књ. 6. Нови Сад: Матиџа српска, 1996.
- ПАВИЉ, Милорад. *Рађање нове срџске књижевносџи*. Београд: Српска књижевна задруга, 1983.
- ПЕНО, Весна. „Ненотированне певческие книги – источники для изучения сербского церковного пения“. У: Лозовая, Ирина (ур.). *Актуальные проблемы изучения церковно-певческой искусства: наука и практика (к 120-летию кончины Д. В. Разумовского)*. Гимнология, выпуск 6, Москва: Московская государственная консерватория имени П. И. Чайковского – Каџедра истории русской музыки Научно-исследовательский центр церковной музыки имени протоиерея Димитрия Разумовского, 2011: 109–120.
- ПЕТРОВИЉ, Даниџа. „Музички рукопис манастира Лавра Е–10 (Z–58) из XVII века.“ У: ИвиЉ, Павле (ур.). *Проучавање средњовековних јужнословенских рукописа*. Зборник радова са III међународне хиландарске конференџије САНУ, Одељење језика и књижевности. Београд: САНУ, 1995: 345–358.
- РАДОЛИЧИЉ, Ђорђе Сп. *Књижевна збивања и сџиварања код Срба*. Нови Сад: Матиџа српска, 1967.
- РАНКОВИЉ, З., В. ВукашиновиЉ и Р. СтанковиЉ. *Инвенџар рукописа Библиоџеке Срџске џаџириџије*. Београд, 2012.
- СУБОТИН-ГОЛУБОВИЉ, Татјана. *Срџско рукописно наслеђе од 1557. џодине до средине XVII века*. Посебна издања књ. DСXL, Одељење језика и књижевности. Књ. 51. Београд: САНУ, 1999.
- ТРИФУНОВИЉ, Ђ. *Генаџије Свеџиџораџ, Служба свеџом Пеџиру Аџионском*. Крушевац: Багдала, 1995.
- ΧΑΤΖΗΠΑΚΟΥΜΗ, Μανόλης. *Χειρόγραφα εκκλησιαστικής μουσικής 14531820*. Αθήνα: Εθνική Τράπεζα της Ελλάδος, 1980.
- МАТЕЉ, М. i D. Bogdanović. *Slavic Codices of the Great Lavra Monastery. A Description*, Sofia, 1989.
- ΣΤΑΘΗ, Γρηγόριοζ. *Τὰ χειρόγραφα βυζαντινής μουσικής Αγίου Όρους κατάλογος περιγραφικός τών χειρογράφων κωδίκων βυζαντινής μουσικής τών ἀποκειμένων ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τών Ἱερῶν Μονῶν καὶ Σκητῶν τοῦ Ἁγίου Όρους*, τόμ. Γ', Ἀθῆναι” Ἱερά Σύνοδος τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος Ἰδρυμα Βυζαντινής Μουσικολογίας, 1993.
- ΣΤΑΘΗ, Γρηγόριοζ *Τὰ μουσικά χειρόγραφα. Ἱερά Μεγίστη Μονή Βατοπαιδίου παράδοση, ιστορία, τέχνη*, τόμ. Β', Αγίου Όρους 1996: 598–604.

ON THE TRACE OF UNNOTED CHURCH MELODIES
FROM THE TIME OF TURKOCRATY

Summary

Although Greek manuscript funds from the time of Turkocracy have a significant number of musical manuscripts preserved, some of which are master pieces of calligraphy, there are no whole noted chanting books in the Slavic language nor the ones that can be connected with Serbian chanters. During the Osman rule, most of all during the first century of the rule, books were the first to be destroyed. However, in mid 16th century there were almost no Serbian monasteries which did not have a scriptory where, at least to some extent, books were copied. The traces on the chanting practice, more precisely songs that chanters wrote and chanted at services, are found in versologies and irmologies (which I dealt with in a separate study), psaltiri s posledovanjem, bogorodičnici, troparnici i, u manjoj meri, akatisnici i kanonikoni. The review of the said collections from most of the available library funds has established that their content and structure were changeable during the 16th century and in the 17th and 18th centuries, in accordance with the rising needs of the church, a certain model became established according to which these unnoted yet certainly chanting manuscripts were copied.

Key words: church chanting, service books, manuscript, psaltir, troparnik, bogorodičnik, akatisnika, kanonikon.